

Kimya tədrisində didaktik oyunların qaydaları və əhəmiyyəti**Rəna Tofiq qızı Abdinbəyova***kimya üzrə fəlsəfə doktoru,**Bakı Dövlət Universiteti***Bahar Kamis qızı Nadirova***Bakı Dövlət Universiteti***Gülzadə Azad qızı Ədilova***Bakı Dövlət Universiteti***E-mail:** pasayeva-1969@mail.ru

Rəyçilər: prof. N.Ə. Abışov,
k.ü.e.d., prof. F.M. Sadıqov

Açar sözlər: kollektiv, didaktik oyunlar, qruplaşma, didaktika, təlim, metod, oxşarlıq, təfəkkür, idrak fəaliyyəti, kurikulum

Ключевые слова: коллектив, дидактические игры, группировка, дидактика, обучение, метод, подобие, мышление, познавательная деятельность, курикулум

Key words: collective, didactic games, group, didactics, training, method, similarity, intelligence, cognitive activity, curriculum

Məqalədə uyğun olaraq müxtəlif formalarından istifadə zamanı didaktik şəraitin yaradılması qaydaları göstərilmişdir. Kimya dərslərinin təşkilində istifadə olunan metodlar içərisində rollu oyunlar xüsusi yer tutur. Bu baxımdan da kimya dərslərində “Rollu oyun”lar metodlarından mütəmadi və doğru şəkildə istifadə edilməsi şagird təfəkkürünün inkişafında böyük rol oynaya bilər. Kimyanın tədrisində də müasir təlim texnologiyalarının geniş tətbiqinə başlanılmalı, bu fənn üzrə optimal didaktik proseslər, təhsil vəzifələrini həll etməyi qarşıya məqsəd qoyan ciddi didaktik materiallar hazırlanmalıdır. Məqsəd müəllim tərəfindən öyrəninin fikirlərinə, bilik, bacarıq, davranış və hisslərinə fasilitatorluq etməklə təlim nəticələrinə nail olmaqdır.

Yaradıcı müəllimlər dərslərini fəal idrak, inkişafetdiricilik, əməkdaşlıq, dialoji təlim prinsipləri əsasında qurmaqla, İKT-dən səmərəli istifadə etməklə, axtarış sistemləri, internet resursları, onlayn dərslər və digər vəsaitlərdən səriştə və peşəkarlıqla istifadə etməklə müasir tələblərə cavab vermiş olurlar. Oyunları müzakirə edərkən nəzərə alınması lazım olan bir çox amil var, bunlardan biri uyğunluq prinsipidir. Müəllimlər tədris prosesinin səmərəli olması üçün oyun seçərkən çox diqqətli olmalı, oyunlar şagirdlərin səviyyəsinə, yaşına, təqdim ediləcək və tətbiq ediləcək materiallara uyğun olmalıdır.

Oyun seçiminə təsir edən amillərdən biri də onun davamlılıq müddəti və başa çatması üçün lazım olan vaxtdır. Bir çox oyunda vaxt məhdudluğu var, lakin bəzi mütəxəssislərin fikrincə, müəllim öyrəncilərin səviyyəsindən, qrupların sayından və ya qrupdakı öyrəncilərin sayından, oyunun qaydalarını bilib bilmədiklərindən asılı olaraq, az və ya çox vaxt seçə bilər. İnteraktiv təlim metodlarına şagirdin aktiv fəaliyyəti; müəllimin şagirdlə və şagirdlərin bir-biri ilə əməkdaşlığı; didaktik oyunlardan istifadə olunması; şagirdlərin sinifdə qeyri-ənənəvi yerləşdirilməsi səciyyəvidir. İnteraktiv təlim üsullarında istifadə olunan didaktik oyunlar əsasən aşağıdakılardır:

Rollu oyun. Bu metod şagirdlər tərəfindən oynanılan kiçik bir pyesdir. Yeni tədris olunan

mövzu kiçik pyes şəklində rollara bölünüb şagirdlərə paylanır. Dərsin gedişi zamanı hər şagird öz rolunu ifadə edir. Bununla da müəllim şagirdləri diferensiaslaşdırır və fərdiləşdirir (rollar qabiliyyətə görə seçilir). Rollu oyun hər hansı problemə müxtəlif nöqtəyi-nəzərdən yanaşmalardan ibarətdir. Metodun tətbiqində məqsəd: Bu metod şagirdlərin yalnız birbaşa təcrübəsindən deyil, həm də simulyasiya edilmiş təcrübədən öyrənə bilməsinə əsaslanır. Simulyasiya – immitasiya, təqlid etmək, fəaliyyət və hadisələri yalandan yaratmaq deməkdir. Əsas məqsəd şagirdlərə onlarınkindan fərqli fikir, vəzifə, maraq, hobbı və motivasiyaları olan həmyaşdılarını başa düşməkdə kömək etmək üçün tanış olmayan şərait yaratmaqdan ibarətdir. Məlumdur ki, biz çox vaxt rastlaşdığımız insanların oynadıqları “rolları” lazımi səviyyədə qiymətləndiririk. Oyun prosesində uğurlu təlim həyata keçirilir: uşaqlar məlumatı qeyri-iradi qavrayır və yadda saxlayırlar. Şagirdin bu oyundan əldə etdiyi başlıca keyfiyyət-emosional təəssüratdır. Emosional təəssürat isə dərsin gedişində informasiyasını və ya oyunun mövzusunun inkişaf etdirən söhbətin qavranması üçün əsas rol oynayır. Buna görə hətta oyun arzu edilməz istiqamətdə getdikdə də, onu baş tutmamış hesab etmək olmaz. İşin təşkili:

1. Motivasiya. Əldə etmək istədiyiniz məqsədləri oyunun mövzusunun məğzini və oyunda iştirak edəcək obrazları müəyyənləşdirmək.

2. Rolları paylamaq. Rolların təsviri olan kartlar hazırlayın. Şagirdlərinizlə kimin şərh edəcəyini, kimin müşahidə aparacağını, qrupların neçə (qruplar kimi, yoxsa bütövlükdə sinif kimi) fəaliyyət göstərəcəyini qərara alın.

3. Tapşırıqların verilməsi (hər qrupda verilir). Oyunun gedişini müəyyənləşdirin:

— Məzmunu və müxtəlif obrazların rolunu təqdim edən müəyyənləşdirilir;

— Obrazların ünsiyyət saxladığı və oyun davam etdikcə dialoqların qurulduğu səhnə;

— Rəsmi prosedurun riayət olunduğu proses.

4. Qruplarda iş (və ya bütün siniflə iş). Tapşırığın izahı. Qrupu rollu oyunlar üçün hazırlayın. Əgər qrup əvvəllər rollu oyunlarda iştirak etməyibsə, onları məzmunla tanış etmək üçün asan situasiya təklif edin. Situasiyanı təhlil etmək və fəaliyyət hazırlamaq üçün bir-iki dəqiqə vaxt verin.

5. Təqdimat. Tamaşa zamanı siz lazım olduqda “aktyorları” (şagirdləri) dayandıraraq şagirdlərdən nə baş verdiyini soruşa bilərsiniz və səhnə münaqişəsinin həllini yerində həll etməlisiniz. Qarşıya çıxan suallar tam izah olunmalıdır.

6. Qiymətləndirmə. Nəhayət, şagirdlərdən xahiş etməlisiniz ki, bu fəaliyyət barəsində düşüncülər və ona təlim təcrübəsi kimi yanaşsınlar. Oyunu “aktyorlarla” və “tamaşaçılarla” birgə qiymətləndirin. Bu zaman onlara aşağıdakı məzmununda suallarla müraciət edin:

Oynanılan rollar/situasiya ilə bağlı nə hiss edirsiniz? - Məsələn həlli edildimi? Əgər edildisə, necə? Əgər edilmədisə, niyə? Əgər oyunda məqsədə nail olunmadısa, şagirdlərdən yaxşılaşma təkliflərinin verilməsini xahiş edin. Şərtlər: senari, səhnə, rəsmi prosedurun riayət olunduğu proses, vaxt, qrupla iş. Vasitələr:

Səhnə, atributlar, butaforiya, iş vərəqləri, qarderob və s.; Yarana biləcək problemlər: Şagirdlər üçün belə səhnələşdirilmiş dərslərdə iştirak etmək ilk dərslərdə çətin olur. Bu zaman bir sıra problemlərlə üzləşməli olacaqsınız. Müəllim bütün deyilən və rast gələ biləcək digər məsələlərə (suallara) yaradıcılıqla yanaşmaqla problemi özü həll etməlidir. Şagirdləri müasir dövrün tələblərinə cavab verən bilik, bacarıq, vərdiş və dəyərlərə yiyələnən, bu kompetensiyaları davamlı olaraq inkişaf etdirən gənclər kimi formalaşması təhsil ocaqlarımızda təlim-tərbiyə prosesinin necə qurulmasından, öyrədici mühitin təşkilindən, təlim zamanı istifadə olunan forma, üsul, vasitələrdən asılıdır. Müasir təlimin başlıca vəzifələrindən biri öyrənməyi öyrətməkdir, yəni şagirdlər biliyi müstəqil əldə etmə bacarığına yiyələnmişdirlər. Oyun tex-

nologiyalarından dərslər zamanı istifadə şagirdlərin hamısının fəallaşmasına şərait yaradır.

Zəif, utancaq, azdanışan şagirdlər belə oyun zamanı bacarıqlarını nümayiş etdirir, onların öz fikrini söyləmə, əməkdaşlıq etmə, özünün və yoldaşlarının fəaliyyətini təhlil etmə, şifahi nitq, oxuyub-anlama, dinləmə, fikrini düzgün ifadə etmə bacarıqları inkişaf edir. Didaktik oyun, həmçinin şagirdlərdə diqqətin, müşahidənin, yaddaşın formalaşmasına, əqli təfəkkürün, müstəqilliyin, təşəbbüskarlığın inkişafına kömək edir. Dərslərdə istifadə olunan didaktik oyunlar mühüm pedaqoji vəzifələri həll edir: yeni materialların öyrənilməsi, keçilmiş dərslərin təkrarlanması və möhkəmləndirilməsi, təcrübədə dilə dair biliklərin istifadəsi və s. Əyləncəli elementlərin, oyun məqamlarının şagirdlərin ciddi tədris əməyinə daxil edilməsi qavrama prosesini daha məhsuldar edir. Tədris prosesində didaktik oyunların istifadəsi məktəblilərə ətraf mühitin təhlili və dünyadakı ayrı-ayrı hadisələrin alman danışıq dilində möhkəmləndirilməsinin mürəkkəb prosesini asanlaşdırır.

Məktəb təcrübəsi və apardığımız araşdırmalar göstərir ki, bir dərstdə müəyyən bir mühitin yaradılması kimyanın tədrisi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə atmosfer yaratmaq üçün ən uyğun və səmərəli vasitə məhz didaktik oyunların təşkili və keçirilməsidir. Azərbaycan məktəbində təlimin ilkin mərhələsində didaktik oyunların təşkili və keçirilməsinin ümumdidaktik əsasları barədə yazılanları ümumləşdirərək, aşağıdakı nəticələri qeyd edə bilərik: - didaktik oyun kimya dərslərində şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alan səmərəli formalardan biri kimi mühüm sosial-psixoloji amildir. Ancaq oyunun bəzi növləri (sözün formalaşması, təkrarlanması və möhkəmləndirilməsi) dərslərin istənilən mərhələsində istifadə edilə bilər.

Məqalənin aktuallığı. Müasir dərslərlərin fərqliliyini və çətinliyini, həmçinin, şagirdlərin dünyagörüşünün dəyişkənliyini, onların yaş səviyyəsini nəzərə alaraq keçirilən mövzuların daima aktiv və səmərəli olması üçün, şagirdlər tərəfindən daha yaxşı mənimsənilməsi üçün, dərslərin müəyyən mərhələlərində yarış, oyun formasında olan metodlardan yəni didaktik oyunlardan istifadə məqsədə uyğun olar.

Məqalənin elmi yeniliyi. Oyunların emosionallığı və əyləncəliliyi çətin və gərgin zehni təlim əməyini asanlaşdırır, biliklərin asan yolla mənimsənilməsinə və möhkəm yadda saxlanılmasına kömək edir, optimal, intensiv həmçinin maraq doğuracaq metodların tətbiqi vacib hesab olunur ki, bu metodlar içərisində də kimyanın tədrisində didaktik oyunlar xüsusi yer tutur.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Kimya dərslərində didaktik oyunlar həm şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərə səylə yiyələnmələri, həm də onlarda psixi funksiyaların (qavrayış, hafizə, təfəkkür, təsəvvür) inkişaf etməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Ümumtəhsil məktəblərində dərslərin hazırlanmasında və tətbiqində oyun – yarış tipli metodlardan istifadə olunması şagirdlər tərəfindən maraqla qarşılır. Bu baxımdan didaktik oyunlardan istifadə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Ə. Ağayev, Y. Talıbov, A. Eminov, İ. İsayev. Pedaqogika. Bakı, 2006, 145 s.
2. Z. Veysova. Fəal/interaktiv təlim. Bakı, 2007, 150 s.
3. Исаев Д. С. Система дидактических игр при обучении химии // Химия в школе, 2003, № 6, с. 46-49.
4. Haqverdiyev K.N., Əzizov Ə.T., Kərimova P.K. Didaktik prinsiplərdən kimyanın tədrisi metodikasında istifadə edilməsi. // Pedaqoji Universitet xəbərləri, 2009, №5, s. 236-240.
5. Ə. Paşayev, F. Rüstəmov. Pedaqogika. Bakı, 2002.

Р.Т. Абдинбекова, Б.К. Надирова, Г.А. Адилова

Правила и значение дидактических игр на уроках химии

Резюме

Статья посвящена применению игровых технологий в курсе преподавания химии. Цель работы-раскрытие эффективных условий развития познавательной активизации процессов непроизвольного запоминания, высокой структурированности знаний, воспитанию личности в коллективе. Автором проанализированы разнообразные виды проведения занятий химии. При внедрении игровых технологий в учебный процесс повышается качество знаний обучающихся, что способствует компетентности будущих специалистов во всех сферах деятельности.

R.T. Abdinbayova, B.K. Nadirova, G.A. Adilova

Rules and importance of didactic games in teaching chemistry

Summary

The article is devoted of using game technologies in the course of teaching chemistry. The Goal of the work is the disclosure of effective conditions for the development of cognitive activation of the processes of involuntary memorization, the high structuring of knowledge, the education of the individual in the collective. The Author analyzed various types of chemistry. Using game technologies in educational process increases the § students' quality of knowledge, so future specialists will be competitive in all the spheres of activity.

Redaksiyaya daxil olub: 27.11.2020